

Розвиток мови учнів початкової школи з порушенням слуху в умовах інклюзії

Світлана ТРІБУШНА,

вчитель початкової школи, вчитель вищої категорії, старший вчитель

Для повноцінного й гармонійного розвитку особистості мова є одним із вирішальних факторів, оскільки задовольняє важливу потребу людини – потребу в спілкуванні. Л.С. Виготський вказував на необхідність створення такої системи навчання, за якої дитина з обмеженими можливостями не виключається із колективу дітей з нормальним розвитком. Науковець обґрунтовує, що за всіх переваг спеціальна школа все-таки «замикає» свого вихованця у вузьке коло шкільного колективу, створює «замкнений світ», в якому все фіксує увагу дитини на її недоліку і не вводить в справжнє життя. Отже, замість того, щоб виводити дитину з ізольованого світу, спеціальна школа створює ще більшу ізоляцію. Тому Л.С. Виготський вважав, що завданням виховання дитини з особливостями розвитку є інтеграція в життя та здійснення компенсації її вади якимось іншим шляхом. Причому компенсацію він розумів не в біологічному, а соціальному аспекті, оскільки вважав, що вчителю в роботі з дитиною доводиться мати справу не так з біологічними факторами, як з їх соціальними наслідками. За Л.С. Виготським, найширше орієнтування на нормальних дітей має бути висхідною точкою перегляду спеціальної освіти. Ніхто не заперечує її необхідність, але спеціальні знання і навчання потрібно підпорядкувати загальним вихованню і навчанню.

Отже, Л.С. Виготський одним із перших обґрунтував ідею інтегрованого навчання [3, с. 217].

Інклюзивне навчання – система освіти, пов'язана із навчанням, вихованням, психолого-педагогічною підтримкою і соціальною адаптацією до умов життя сучасного суспільства дітей, які мають особливі освітні потреби. Складність навчання в загальноосвітній школі відчують діти з порушенням слуху, що утруднює оволодіння мовою. З огляду на це корекційна робота з такими дітьми залежатиме від ступеня порушення слуху та мовного розвитку.

Учнями з вадами слуху вважають дітей, порушений слух яких дозволяє в мінімальному обсязі опанувати мовленнєву діяльність самостійно, без спеціального навчання. У таких дітей є часткове порушення аналізатора слуху, тому вони намагаються компенсувати свій недолік не за рахунок зору, а неповноцінного слуху. Пізнавальні відхилення в учнів з порушенням слуху є вторинними.

Спеціальна система навчання мови, яка є системою знань з накопичення словникового запасу, засвоєння граматичної основи мови, уточнення звукового її складу, оволодіння різними видами і формами мовленнєвої діяльності дозволяє подолати відхилення в розвитку дітей. Основне завдання в роботі з такими учнями – не вивчення мови, а її формування і розвиток. Робота з розвитку слухового сприймання спрямована на розвиток залишкового слуху, діти навчаються сприйманню на слух мовного матеріалу і немовних звучань [7, с. 296]. В процесі розвитку слухового сприймання розвивається основа сприймання усного мовлення, отже, формуються навички мовленнєвої комунікації. Навчання усного мовлення охоплює сприймання й розуміння, а вже потім вживання мовного матеріалу. Цей матеріал має бути актуальним для спілкування дітей з дорослими і між собою, складатися з повідомлень, доручень, запитань, утворюватися з граматичних категорій. Працюючи над розвитком мовлення, не можна спиратися лише на роботу зі словами і виразами, що позначають назви предметів. Необхідно використовувати слова, що позначають слова-дії, які є основою спілкування, створенням діалогу. Граматичні помилки варто виправляти не в одному слові, а тільки в словосполученнях. Навчаючи дітей новим фразеологічним зворотам, необхідно пам'ятати, що повторення має бути не механічним, а осмисленим. Завдання повинні складатися з нових граматичних закономірностей. В результаті постійного вживання тієї чи іншої форми слова навички усного мовлення закріплюються, формується мовне чуття. Для дітей з порушенням слуху в більшості випадків характерна недорозвиненість всіх компонентів мовної системи, що охоплює лексику, граматику, фонетику. Неповноцінність сприйняття слів на слух призводить до обмеженості і перекрученості словникового запасу, однозначності слів, навіть вживаних у мові. Поряд із багатозначністю, розширенням значень ряду слів словнику дитини властива конкретність: майже відсутні узагальнювальні

поняття (транспорт, посуд, тварини тощо). Змішуються назви цілого предмета і його частин, спостерігається заміна назв предметів і дій (малювати – олівець; розкладачка – лежати; обкладинка – зошит). Утруднено засвоєння службових слів і слів з абстрактним значенням. Граматична основа мови у дітей не сформована такою мірою, як у дітей з нормальним розвитком того самого віку. Неточність слухового сприйняття слів, особливо закінчень, суфіксів і префіксів, перешкоджає вичленюванню граматичних форм слова, засвоєнню граматичних зв'язків між ними. Грубі порушення виявляються порізному: від вживання тільки одностовірних пропозицій до розгорнутої фрази з помилками у відмінках, родових, числових, часових узгодженнях, вживанні применникових конструкцій («матик–мат» замість «хлопчик кинув м'яч»). Не розчувши початок або закінчення слова, діти опускають їх або вживають у перекрученому вигляді («купай» замість «купає»). Мова рясніє численними помилками у відтворенні слів різної складової структури. Діти зі зниженим слухом часто змішують у вимові слова фонетично подібні, але різні за змістом (пісок – носок). Труднощі в диференціації звуків на слух породжують численні порушення вимови. Характерними недоліками є: а) змішування звуків, частіше дзвінких і глухих, шиплячих і свистячих, твердих і м'яких; б) спостерігається заміна одних звуків іншими, наприклад свистячих «с»–«з» вибуховими «т»–«д» і «м»–«п»; в) дефекти пом'якшення («тота» замість тітка); г) відсутність одного із складових звуків; д) викривлене виголошення звуків. Водночас не опановується вимова складних за артикуляцією звуків (*р, л, ч, щ, ц* та ін.) [9, с. 174]. Для мовлення дітей з порушенням слуху характерними є загальна стертість та збіднення інтонації, глухий і невизрашний голос, уповільнений темп мовлення. Письмова мова багато в чому відображає дефекти усного мовлення. Труднощі засвоєння письма і читання обумовлені не лише неповноцінністю слуху, а й недорозвиненням фонематичного сприйняття мови.

Визначаючи зміст і послідовність корекційної роботи з дітьми із порушенням слуху, необхідно спиратися на: а) закономірності розвитку мови в нормі; б) наявний запас мовних навичок. За легкого ступеня зниження слуху достатнім є посилення гучності розмовної мови на заняттях. Це допомагає активізувати ослаблений слух дитини. За важких ступенів зниження слуху необхідно використовувати аналізатори, що підлягають зберіганню, передусім зоровий: дітей привчають прочитувати з губ, що допомагає розуміти мову оточуючих. Це сприяє подальшому мовному розвитку на основі наслідування [8, с. 49]. Корекційна робота здійснюється за такими напрямками: розвиток розуміння мови, уточнення і розширення лексичного запасу, формування граматичного складу мовлення, а також звуковимови. Одночасно з цим проводяться заняття з навчання грамоти – читання та письма [6, с. 177]. На всіх видах занять обов'язково використовується

залишковий слух дітей, який підсилюють за допомогою спеціальної апаратури.

Важким для дітей з порушенням слуху видом роботи з розвитку мовлення є переказ тексту. Саме його якість показує ступінь розуміння учнем змісту прочитаного. Труднощі переказу обумовлені недостатнім мовленнєвим розвитком, невмінням виражати своїми словами зміст тексту. Використовуючи аналіз усних відповідей дітей з порушенням слуху, можна виділити типові особливості переказів: прагнення до дослівного відтворення тексту, пропуск частин мови, зміст яких вони знають недостатньо.

Робота над переказом на початковому етапі ґрунтується на зоровому відтворенні з використанням макетів або серій ілюстрацій за змістом тексту, що допомагає учням з вадами слуху засвоювати логічну послідовність дій. Використання опорних фраз, записаних на дошці, дає змогу розвивати вміння переказувати прочитане. Спочатку до картинок діти добирають окремі пропозиції з тексту, потім учитель допомагає їм перефразувати своїми словами, що є найважливішим етапом підготовки до переказу. Часто на підготовчому етапі діти прагнуть розповісти тільки те, що бачать на ілюстраціях, ігноруючи зміст тексту. Працюючи над такими помилками, вчитель допомагає доповнити відповідь уточненням словникових слів, перефразуванням, наочними записами переказу на дошці. Переказ за опорними виразами дозволяє закріпити лексичне значення нових слів і фразеологічних виразів.

Для розвитку мовлення в дітей з порушенням слуху практикується докладний переказ, який дає змогу відтворити зміст тексту. Часто, готуючись до переказу, учні намагаються завчити весь текст напам'ять, а відповідаючи на уроці, забувши лише одне слово, можуть продовжити виклад. У такому випадку вчителю необхідно уважно слухати, щоб одразу чітко назвати потрібне слово. Якщо учень почує підказку, переказ продовжить без заминки. Прихильність до дослівного заучування обґрунтована бідною за змістом мовою дітей. Учням з вадами слуху легше для зв'язного переказу завчити відповіді на запитання, ніж переробити розповідь і дібрати вирази для переказу змісту іншими словами. Тому основним під час докладного переказу є осмислення тексту в ході його аналізу.

Найважче таким дітям працювати над стислим переказом, який вимагає глибшого аналізу – відбору головних факторів, заміни прямої мови непрямою, діалогічного мовлення. Учні виконують завдання: розподіл оповідання на частини з виокремленням у кожній найголовнішого, аналіз частин, співставлення повного і короткого переказу. Проводити роботу потрібно послідовно, ускладнюючи її, використовуючи навідні запитання, заміну декількох слів синонімічними виразами, вклучення виразних мовних засобів. Найскладніше дітям з порушенням слуху виконувати вправи на скорочення

та розширення тексту. Під час творчого переказу їм важко не тільки перефразувати текст, а й змінювати вислови головних героїв, добирати і змінювати часи дієслів. Вони в правильній послідовності мають добирати уривки з тексту, передавати їх своїми словами – у такий спосіб відбувається переказ від іншої особи.

Розвиток мовлення в дітей з порушенням слуху відбувається за правилами розвитку мовлення дитини з повноцінним слухом, але в уповільненому темпі і лише за сприятливих умов інклюзивного навчання. Мова таких дітей відрізняється певними особливостями, які під час навчання обертаються помилками у вживанні і написанні слів, побудові речень, розумінні прочитаного. Їх не можна пояснити неухважністю, небажанням учня, вони є прямим наслідком особливостей розвитку. Навіть коли інтегроване навчання рекомендують дітям з вадами слуху, але високим рівнем мовного розвитку, вони стикаються з серйозними мовними проблемами. Таким учням потрібна допомога вчителя-дефектолога, який консультує вчителів, вихователів і батьків. Дитина з порушенням слуху в класі потребує особливого ставлення до неї як вчителів, так і однолітків.

Необхідно дотримуватися певних правил:

– індивідуально планувати роботу для засвоєння дітьми тем, які викликають труднощі в оволодінні навчальним матеріалом;

– контролювати розуміння завдань, запитань учителя та відповідей учня, стежити, щоб дитина розуміла мову вчителя;

– не повертатися спиною до дитини з вадами слуху під час усних пояснень. Перш ніж говорити, необхідно звернути на себе її зорову увагу. Говорити чітко й повільно, не підвищуючи гучність голосу.

– під час розмови не кивати головою, не жестикулювати, зважати на те, що під час спілкування з дитиною відстань відіграє важливу роль: при її збільшенні гучність голосу зменшується, що може стати причиною нерозуміння [5, с. 94].

У корекційній роботі варто максимально використовувати випереджальний метод навчання. Дитину треба посадити за першу парту, а перед початком уроку перевірити робочий стан її слухового апарату. Необхідно стежити за тим, аби під час занять, ігор вона не опинилася за спинами інших дітей, бути доброзичливим, частіше хвалити за правильні відповіді, уникати незадовільних оцінок самостійних усних і письмових завдань. Рекомендується розповідати іншим батькам та дітям про особливості таких учнів, наголошуючи, що кожна дитина з обмеженими можливостями має право навчатися зі своїми однолітками. Отже, інклюзивна освіта розширює особистісні можливості всіх дітей, допомагає вихованню гуманності, толерантності, готовності допомагати. Інклюзія є новою освітньою системою, що має на меті забезпечення доступності та якості освіти для всіх дітей.

Література

1. *Боскис Р.М.* Учителю о детях с нарушением слуха / Р.М. Боскис. – М.: Просвещение, 1988.
2. *Дидактические* игры для школьников с нарушением слуха: Сб. игр для педагогов и родителей / Под ред. Л.А. Головчиці. – М.: ГРАФ ПРЕС, 2003.
3. *Виготский Л.С.* Основы дефектологии: учебник для вузов / Л.С. Виготский. – СПб.: Лань, 2003.
4. *Головчиц Л.А.* Коррекционно-педагогическая помощь школьникам с недостатком слуха, с комплексными нарушениями в развитии / Л.А. Головчиц // Дефектология. – №6. – 2006.
5. *Гонах А.Д.* Основы коррекционной педагогики: учеб. пособие / А.Д. Гонах; под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, 2011.
6. *Зикеев А.Г.* Развитие мови слабослышающих учнів: посібник для вчителя / А.Г. Зикеев. – М.: Педагогіка, 1976.
7. *Никуленко Т.Г.* Коррекционная педагогика / Т.Г. Никуленко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2009.
8. *Соловйова Т.А.* Обучение детей с нарушением слуха в школе / Т.А. Соловйова // Дефектология. – 2005. – №5.
9. *Дидактические* игры для школьников с нарушениями слуха: сборник игр для педагогов и родителей / Под ред. Л.А. Головчиц. – М.: ГРАФ ПРЕСС, 2003.

Анотації

Світлана ТРИБУШНА

Розвиток мови учнів початкової школи з порушенням слуху в умовах інклюзії

У статті порушується питання розвитку мови учнів початкової школи з порушенням слуху в умовах інклюзії. Розкриваються форми роботи з такими дітьми. Аналізуються погляди відомих педагогів і психологів на проблему розвитку мовлення учнів з порушенням слуху. Обґрунтовується ідея інклюзивного навчання дітей з вадами слуху на основі досвіду роботи над розвитком мови таких дітей, надаються практичні поради педагогам та батькам.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з вадами слуху, методи наступності та перспективності, мовленнєва діяльність.

Светлана ТРИБУШНАЯ

Развитие языка учеников начальной школы с нарушением слуха в условиях инклюзии

В статье поднимается вопрос развития языка учеников начальной школы с нарушением слуха в условиях инклюзии. Раскрываются формы работы с такими детьми. Анализируются взгляды известных педагогов и психологов на проблему развития речи учеников с нарушением слуха. Обосновывается идея инклюзивного обучения детей с недостатками слуха на основе опыта работы над развитием языка таких детей, предоставляются практические советы педагогам и родителям.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с недостатками слуха, методы преемственности и перспективности, языковая деятельность.

Svitlana TREBUSHNA

The speech development of primary school children with hearing impairment in Inclusive education

In this article the issue of language development primary school children with hearing impairment in inclusive

reveals. The forms of work with this category children can be used by educators and preschool teachers.

Keywords: inclusive education of children with impaired hearing, methods of work continuity and perspective in the training of this category of children.

ФОТОРЕПОРТАЖ

Інформаційна політика Школи гуманітарної праці

- радіо «ШГП FM»,
- кіностудія «ШГП TV»,
- сайт НВК «ШГП»,
- стінна газета.

